

CORINTIC ȘI DORIC ÎN ROMANUL *UNCHIUL DIN PARIS*

Corinthian and Doric in the Novel Uncle from Paris

Endowed with intelligence, observation and humor, Busuioc is the rare type of “urban” writer who prefers to use as a writing material the rural life. His prose rejects the soft Moldovan narrative, by being dynamic, cinematic, essayistic and with an ironic nerve. Literary critic and historian Ion Ciocanu – trying, in turn, to highlight the major contribution of Aureliu Busuioc to the evolution of the Romanian novel – even speaks of the Romanian phenomenon Aureliu Busuioc as he asserted himself fully through his much Romanian production, leaving behind the most faithful novelists of his generation. Aureliu Busuioc managed to break the simplistic tradition of socialist realism. Looking at things from this perspective, we can speak – without fear of error – of the essential contribution of Aureliu Busuioc not only to the evolution of the Bessarabian novel, but even to the development of this kind of writing in all Romanian literature.

Key-words: *corinthian, doric, novel, irony, Aureliu Busuioc*

Identic în perioada interbelică, destinul istoric al Basarabiei și României s-a reflectat, în mod firesc, în viața spirituală a acestora, aserțiune care poate fi ilustrată inclusiv prin deplina consonanță a creațiilor din domeniul culturii și literaturii.

Așa se face că, în ultima sută de ani, tabloul literaturii de la Est de Prut comportă numeroase puncte de convergență cu literatura din Țară, ceea ce impune tratarea lor ca un singur tot. Fiindcă este vorba, de fapt, de o singură literatură, creată în aceeași limbă și aparținând, în fond, aceluiași popor, despărțit – vremelnic și conjunctural – printr-o graniță silnic impusă.

În epoca postbelică, mai cu seamă, drama scriitorilor români, de pe ambele maluri de Prut, a constat în neputința de a se exprima liber, de a spune adevărul și de a protesta, prin scris împotriva abuzurilor și nedreptăților de tot felul.

Uneori, pentru a înșela vigilența cenzurii, unii scriitori au recurs la parabolă sau la discursul esopic. Este cazul unora dintre creațiile prozastice ale basarabeianului Aureliu Busuioc, care a debutat, ca romancier, în deceniul șapte al veacului trecut, cu o scriere anti-sistem, ignorând formula realist-socialistă și propunând o nouă paradigmă literară.

Reluând tradițiile literaturii moderniste interbelice, Aureliu Busuioc a fost, în Moldova sovietizată, printre cei dintâi care a reabilitat esteticul, intrând pe terenul literaturii moderne și inaugurând un nou început în romanul românesc. Ulterior, prin celelalte romane de succes, Aureliu Busuioc, adoptând o formulă ludică și ironică, intra pe terenul viran al romanului intelectual, anticipând creațiile postmoderniste.

Nu toate romanele lui Aureliu Busuioc sunt de factură modernă, aparținând adică acelei categorii denumite de Nicolae Manolescu „roman ionic”, caracterizate

¹ Universitatea de Stat din Moldova.

prin impresia de autenticitate, prin subiectivitate și relatare la persoana I. Există, între cele nu mai puțin de unsprezece romane ale prozatorului basarabean și unele de tip balzacian, caracterizate prin obiectivitate, prindetașarea autorului de acțiune și personaje, prin omnisciență și relatare la persoana a III-a. Preluând – cum am mai spus – o idee din Albert Thibaudet, consemnată pe pagina de gardă a volumului I din *Arca lui Noe* – conform căreia „două feluri de public au dat cele două ordine ale romanului, ordinea masculină și ordinea feminină, doricul și ionicul său” – Nicolae Manolescu adaugă o a treia, anume *corinticul*, caracterizat prin narațiune variabilă, la persoana I și a III-a, cu un subiect ambiguizat, ascuns.

Ceea ce e curios și greu de elucidat teoretic – afirmă Manolescu în preambulul studiului său – este că toate aceste constatări se pot, în egală măsură, documenta pe baza romanelor existente.

Teoria romanului conține câteva contradicții în înseși premisele ei (...). Începând cu Thibaudet și sfârșind cu nu știu care critic actual, puțini au renunțat, în ultima jumătate de secol, la a fixa romanele în solul unei teorii despre roman².

Este ceea ce face, de fapt, Manolescu însuși, propunând această schemă tripartită de clasificare a romanelor.

Revenind la complexa și diversă producție românească a lui Aureliu Busuioc, trebuie spus că în categoria *corinticului* s-ar putea încadra, de pildă, romanul *Hronicul găinarilor*, pe care criticul Alexandru Burlacu îl consideră un

[...] „roman total”, „remarcabil prin utilizarea ingenioasă a figurilor narative ca în romanele cele mai moderne și postmoderne”, în care autorul utilizează „tehnica poliecranului”, foarte potrivită pentru acest roman „care cuprinde elemente de roman istoric, social, politic, publicistic, roman despre roman, roman enciclopedic” etc.³

Fiind, în bună parte, un roman mitic și alegoric, *Hronicul găinarilor* e plasat de unii critici, pe bună dreptate, într-o serie onorantă alături de *Creanga de aur* de M. Sadoveanu, de *Adam și Eva* de Liviu Rebreanu, de *Craii de Curtea-Veche* de Mateiu I. Caragiale, ori de *Nunțile necesare* de Dumitru Țepeneag. Faptul că narațiunea cursivă, fluentă, cronologică la persoana a treia, a respectivului roman este întreruptă uneori de inserțiile naratorului la persoana întâi constituie încă un element de tehnică narativă prin care Aureliu Busuioc contribuie la dezvoltarea romanului românesc contemporan.

Fiind, de fapt, o istorie a romanului românesc, *Arca lui Noe* a lui Nicolae Manolescu adoptă, în chip firesc, criteriul cronologic de ordonare a materiei, referindu-se mai întâi la romanele de factură tradiționalistă, clasică, adică la cele aparținând tipului *doric*. Sunt comentate, de către ilustrul critic, în volumul I, romane precum *Ciocoii vechi și noi* de Nicolae Filimon, *Mara* de Ioan Slavici, *Ion și Pădurea Spânzuraților* de Liviu Rebreanu, *Baltagul* lui Sadoveanu, *Rusoaica* de Gib Mihăescu, *Moromeții* lui Marin Preda ș.a.

² Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, Vol. I, București, Minerva, 1980 („Momente și sinteze”).

³ Alexandru Burlacu, „Tehnica poliecranului în *Hronicul găinarilor* de Aureliu Busuioc”, în *Proza basarabeană din sec. al XX-lea. Text. Context. Intertext*, Chișinău, Gunivas, 2010.

În ceea ce ne privește, am lăsat la urmă romanele lui Aureliu Busuioc de factură clasică tradiționalistă (cu narațiuni la persoana a III-a, caracterizate prin omnisciența și ubicuitatea autorului care relatează, obiectiv, evenimentele) nu întâmplător, ci fiindcă am considerat că elementele de nouitate și modernitate – în raport cu romanele epocii – se află aici în cantitate sensibil mai redusă față de cele aparținând tipului *ionic* sau *corintic*. În această categorie, a romanului *doric*, pot fi încadrate câteva creații remarcabile ale romancierului Aureliu Busuioc precum *Unchiul din Paris* (1973), *Pactizând cu diavolul* (1999), *Spune-mi Gioni!* (2002).

Un numitor comun al acestor romane ar putea fi acela că materia lor epică este zbuciumata istorie a Basarabiei, epocile de tranziție și schimbările de regim ce au bântuit acest pământ al românilor în ultimele două veacuri. Iar noi credem că tocmai abordarea, cu curaj, a unor subiecte *tabu* în literatura basarabeană a vremii reprezintă principala contribuție a lui Aureliu Busuioc la evoluția romanului românesc.

Așa, de pildă, *Unchiul din Paris* tratează o temă originală, incitantă chiar, anume lupta ilegalistilor internaționaliști, din diverse țări, în războiul civil din Spania, din 1936, împotriva armatei „de dreapta” a generalului Franco.

Romanul mizează, așadar, pe reconsiderarea unui clișeu, anume acela al figurii ilegalistului comunist. Spunem „ilegalist” fiindcă atunci, în perioada interbelică, în România Mare (din care făcea parte și Basarabia) Partidul Comunist fusese scos în afara legii încă din 1924. Iar eroul romanului *Unchiul din Paris* este, firește, un basarabean, pe numele său (probabil românizat) Alexandru Stanca. Meritul incontestabil al autorului este acela că tema ilegalistului comunist nu e tratată aici triumfalist – conform canoanelor epocii – ci, dimpotrivă, tragic. Călătoria protagonistului prin Bugeac este, pentru autor, un excelent prilej de a rosti adevăruri crude despre realitățile socialiste și chiar despre puterea sovietică. Așa, de pildă, la o încercare a lui Alexandru Stanca de a-l convinge pe Ion Roman, unul din prietenii săi din tinerețe, că în țară sunt realizări remarcabile, acesta îi spune, fără echivoc: „Tu să nu-mi spui mie așa lucruri, auzi! Să nu-mi vorbești așa ceva! N-ai dreptul! Tu n-ai urcat un deal de patruzeci de ani cu crucea în spate! N-ai urcat”. Evident, preopinientul lui Stanca se referă aici la Golgota celor patru decenii de ocupație sovietică, ceea ce – trebuie să recunoaștem – constituia un act de mare curaj în Basarabia acelor ani. Asta e și părerea criticului Ion Ciocanu care, comentând secvența de mai sus, scrie:

Dacă Aurel Busuioc ar fi reușit să spună numai acest adevăr despre puterea sovietică în 1973, romanul său *Unchiul din Paris* ar fi totuna îndrăzneț și apreciabil. Or, el este plin de atare adevăruri, spuse în mod aluziv, de cele mai multe ori ascunse îndărătul glumelor interminabile ale studentului Richi. Am putea spune că jumătate din succesul romanului este asigurat de Richi. Ba de ce n-am zice: de autor, care s-a travestit în acest narator deosebit de volubil, inventiv, subtil și agreabil...⁴.

La momentul apariției sale, *Unchiul din Paris* a reprezentat, fără îndoială, ceea ce se cheamă „un roman de curaj”. În România, astfel de romane au apărut ceva mai târziu. Ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că Aureliu Busuioc a contribuit la dezvoltarea romanului românesc și sub acest aspect. Am putea spune chiar că – prin curajul dovedit de autor – *Unchiul din Paris* poate sta alături doar de *Cel mai iubit dintre pământeni* (1980), romanul pentru care Marin Preda a plătit cu viața.

⁴ Ion Ciocanu, „Aureliu Busuioc”, în *Scriitori de ieri și de azi*, Chișinău, Cartier”, 2004.

Ca și în cazul romanului *Singur în fața dragostei*, romanul *Unchiul din Paris* a întărit convingerea criticilor literari și a cititorilor că Aureliu Busuioc se pricepe să evite în mod destoinic normele impuse de cenzura comunistă, evitând capcanele întinse de ideologia oficială în fața oamenilor de artă ai timpului.

Scriitorul – remarcă, în acest sens, Victoria Fonari în monografia *Factorii intelectual și sentimental în opera lui Aureliu Busuioc* – a contribuit substanțial la resurecția valorică a literaturii române în spațiul basarabean, refuzând, de regulă, rigorile ideologizante ale „realismului socialist”, mizând doar pe factorul creativ și pe viziunea individuală⁵.

Unchiul din Paris se remarcă însă și prin incontestabile valențe artistice, semnalate nu doar de Victoria Fonari în menționata monografie, ci și de alți critici literari, între care Mircea C. Ciobanu care – tot într-o monografie consacrată autorului – consideră că romanul respectiv „a fost o experiență inedită, sub aspect stilistic, mai ales, a romanului basarabean, sărac în artă, dar dolid de clișee”.⁶

Realitatea e că nu doar în *Unchiul din Paris*, ci în mai toate romanele lui Aureliu Busuioc există numeroase particularități comune tuturor acestor opere, trăsături inconfundabile stilului prozastic busuiocian, cum ar fi ironia și autoironia, caracterul de pamflet și tenta polemică, curajul civic.

Cercetătoarea Aliona Grati, într-un articol din 2008, raporta romanele lui Aureliu Busuioc la creațiile similare ale unor iluștri reprezentanți ai genului din țările vecine.

Ancorate solid în unele evenimente memorabile – remarca atunci Aliona Grati –, evocările lui Aureliu Busuioc nu sunt scrise în formula tradițională de frescă istorică, ci glisează între ficțiune politică, memorii și literatura de documentare.

Lumea prefigurată este una a tranziției interminabile și a repercusiunilor acesteia asupra aspectului moral al unor indivizi. Intenția subversivă, de denunțare a răului social, a formelor maladive pe care puterea o exercită asupra individului într-o societate totalitară raliază această scriitură la preocupările cehului Milan Kundera, ale polonezilor Czesław Miłosz și Adam Michnik, ale românilor Paul Goma, Norman Manea, Nicolae Steinhardt, Gabriela Adameșteanu etc. sau ale rușilor Aleksandr Soljenițin și Vladimir Bukovski. Ca și aceste notorii expresii artistice ale adevărului, romanele lui Aureliu Busuioc prezintă o modalitate alternativă de narațiune și descriere a experiențelor traumatizante ca efecte ale discursului totalitar.⁷

În concluzie, credem că n-am greși prea mult dacă l-am considera pe Aureliu Busuioc – grație celor unsprezece romane ale sale – un fel de Balzac al vieții basarabene a timpului său. Observator tenace al realităților din Basarabia veacului trecut, Aureliu Busuioc a înfățișat existența autentică din acea „așchie de țară”, fără idealizări și înfrumusețări convenționale. Poate că nimeni, până la acest scriitor, n-a cercetat cu atâta pătrundere și perseverență aspectele sociale ale vieții basarabene, condițiile vieții materiale și spirituale. Dar contribuția lui Aureliu Busuioc la evoluția

⁵ Victoria Fonari, *Factorii intelectual și sentimental în opera lui Aureliu Busuioc*, cuvânt înainte de Mihail Dolgan, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2003.

⁶ Mircea V. Ciobanu, *Aureliu Busuioc: poetul, prozatorul, dramaturgul*, Chișinău, Arc, 2013.

⁷ Aliona Grati, „Învățăturile octogenarului Aureliu Busuioc”, în revista *Metaliteratura*, anul VIII, nr. 3-4 (18), 2008.

romanului românesc contemporan nu constă doar în conținut, în fenomenele de viață pe care le explorează și în vigoarea cu care le expune, ci și în modul cum le spune, în tehnica narativă, în stil și limbaj. Artist desăvârșit al cuvântului, om cultivat și rafinat, Aureliu Busuioc ne-a lăsat o operă intelectualizată și livrescă. Din acest punct de vedere, activitatea sa literară desfășurată pe durata a peste cinci decenii le poate oferi tinerilor dornici să se afirme în literatură un model de autentic patriotism, de verticalitate etică și frondă ideologică, dar și de respectare a unor încontornabile principii estetice.

BIBLIOGRAFIE

- Burlacu, Alexandru. „Tehnica poliecranului în *Hronicul găinarilor* de Aureliu Busuioc”, în *Proza basarabeană din sec. al XX-lea. Text. Context. Intertext*, Chișinău, Gunivas, 2010.
- Ciobanu, Mircea V., *Aureliu Busuioc: poetul, prozatorul, dramaturgul*, Chișinău, Arc, 2013.
- Ciocanu, Ion, „Aureliu Busuioc”, în *Scriitori de ieri și de azi*, Chișinău, Cartier, 2004.
- Fonari, Victoria, *Factorii intelectual și sentimental în opera lui Aureliu Busuioc*, Cuvânt înainte de Mihail Dolgan, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2003.
- Grati, Aliona, „Învățăturile octogenarului Aureliu Busuioc”, în revista *Metaliteratura*, anul VIII, nr. 3-4 (18), 2008.
- Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe. Eșeu despre romanul românesc*, Vol. I, București, Minerva, 1980 („Momente și sinteze”).